

RÉTFALVI P. ZSÓFIA

A megismerkedés dilemmái

(Madách Imre és Fráter Erzsébet)

Az elmúlt években tapasztalható monográfia-dömping ellenére Madách Imréről és munkásságáról – Kerényi Ferenc 2006-os kötete óta¹ – nem született értékelő, összegző jellegű tudományos mű. A költő születésének kerek évfordulója, amely számos szerző esetében ösztönzi a monografikus művek kiadását (piaci megfontolások miatt is), Madách munkásságának újbóli vizsgálatára szintén nem volt hatással. Holott a vele azonos évben született Petőfi Sándorról² több (ha nem is monografikus, de pályájának, munkásságának további árnyalása szempontjából értékes) ilyen típusú kiadvány készült.³ Tanulmányom első felében azokat az okokat tárom fel, amelyek miatt Madách alakja az utóbbi időben háttérbe szorult a magyar irodalomtörténeti gondolkodásban. Majd egy rövid esettanulmány keretei között igyekszem rámutatni a Madách-diskurzusban felmerülő állítások problematikusságára.

A jelenkori monográfia- és életrajzírás tendenciáiról az elmúlt években számos elméleti munka született⁴ magyar nyelven is.⁵ Látható azonban, hogy a módozatok

¹ KERÉNYI FERENC: Madách Imre. Pozsony, 2006. Kalligram Kiadó [KERÉNYI, 2006.]; – Ehhez az időszakhoz közel esik S. Varga Pál monográfiája is, amely a költő fő művét vizsgálja: S. VARGA PÁL: Két világ közt választhatni: Világkép és többszólamúság *Az ember tragédiájában*. Budapest, 1997. Argumentum Kiadó (Irodalomtörténeti füzetek).

² Petőfi- és Madách-kultuszának alakulása természetesen nehezen összehasonlítható, azonban mindkét szerző jelen van a közoktatásban, emlékeztetük élő, és ezért alkotásaikkal kapcsolatban is folyamatos kritikai reflexióra van szükség.

³ Lásd Petőfi Sándor emlékezete. Szerk. Margócsy István. Budapest, 2022. Osiris Könyvkiadó.; OSZTOVITS SZABOLCS: „Sors, nyiss nekem tért” – Petőfi Sándor életének krónikája. Budapest, 2022. Osiris Könyvkiadó.; Petőfi Sándor összes prózai írása és levelezése. Kiad. Szalisznyó Lilla, Zentai Mária. Budapest, 2022. Osiris Könyvkiadó.; Petőfi Sándor próza- és drámafördítései. Kiad. Szalisznyó Lilla, Zentai Mária. Budapest, 2022. Osiris Könyvkiadó. Újrakiadás: KERÉNYI Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete. Budapest, 2022, Osiris Könyvkiadó.

⁴ SABINA LORIGA: Történet- és életrajzírás a 19–20. században. Ford. Kovács Ákos András. Korall, 2011. 5–29.; GIOVANNI LEVI: Az életrajz használatáról. Ford. Czoch Gábor. Korall, 2000. 81–92.; HEDWIG RÖCKELEIN: A pszichohistorikus módszer hozzájárulása az „új történelmi biográfiához”. Ford. Romhányi Zsófia. Aetas, 2002. 2–3. sz. 231–244. [RÖCKELEIN, 2002.]

⁵ SZILÁGYI MÁRTON: A biográfiák hasznáról és használatáról. In: Sz. M.: A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói. Budapest, 2014. Ráció, 15–60.; [Szilágyi, 2014.] KÖVÉR GYÖRGY: Életrajzi módszer és historiográfia. In: K. Gy.: Biográfia és társadalomtörténet. Budapest, 2014. Osiris Könyvkiadó, 15–96.; VADERNA GÁBOR: A nagy másik. Egy életpálya kutatási lehetőségei. In: V. G.: Élet és irodalom: Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében. Budapest, 2013. Ráció Kiadó, 33–58. [VADERNA, 2013.]; SZAJBÉLY MIHÁLY: Életrajzírás, ahogyan Lengyel András Ignotus-könyve nyomán látszik. In: Pályakezds, karrierút, irodalomtörténet. Szerk. Radnai Dániel Szabolcs, Rétfalvi P. Zsófia, Szolnoki Anna. Pécs, 2021. Verso, 253–270. [RADNAI–RÉTFALVI–SZOLNOKI, 2021.]

közül az utóbbi időben a kanonikus szerzői monográfiák⁶ mellett a társadalmi értelemben, az „irodalmi gépezet”⁷ működése szempontjából releváns értekezések⁸ váltak uralkodóvá. Utóbbi típus azt is jelenti, hogy olyan szerzők kapcsán is létrejönnek efféle nagyformátumú tudományos művek, akiknek munkássága – irodalmi értéküket tekintve – nem túl jelentős, mégis az intézményrendszerben betöltött szerepük érzékeltes példaként szolgál.⁹ Pályájuk feltérképezése alkalmas arra, hogy rálátást nyerjünk egy adott korszak irodalmi mezőjének¹⁰ működésére. Ez a nézőpont azonban azt eredményezte, hogy a XIX. századi irodalmat övező figyelem sokkal inkább a kialakulóban lévő polgári kultúra irodalmi szereplőit és szerveződéseit vizsgálta, mint a gyakran elszigetelt és a centrumtól távolabb eső nemesi udvarházakban művelt irodalmat. Vaderna Gábor azt állítja ezzel kapcsolatban – bár korábbi időszakokra vonatkozóan – Dessewffy Józsefről szóló könyvében, hogy az arisztokratákra viszonylag kevés figyelmet fordított a történeti kutatás, azért is, mert művelődési gyakorlataik nagyrészt zártabb udvari nyilvánosságon belül működtek, s éppen ezért jóval kevésbé látszanak, mint a modernebb, némi fenntartással polgárinak is nevezhető nyilvánosság cselekvői.¹¹ Madách mint a centrumtól távol élő, alsósztrégovai középnemes, csak fő művét követően,¹² élete utolsó éveiben lett része a korabeli irodalmi intézményrendszernek, és akkor sem vált alakítójává.¹³ A jelenleg domináns irodalomtörténeti érdeklődés szempontjából tehát kevésbé tűnik izgalmas vizsgálati alannak.

A fentiek mellett Madách irodalmi munkásságának hagyományos monografikus elbeszélése is nehézségekbe ütközik.¹⁴ Bár számos drámát, verset (és néhány novellát) írt, ezeknek elenyésző része került csak be a korabeli irodalmi körforgásba.¹⁵ Pályáját nem az irodalmi intézményrendszer részeként, hanem a közönség által nem látható, belső fejlődési ív mentén szokás elbeszélni,¹⁶ azonban ez a megközelítés is számos

⁶ Például: HAVASRÉTI JÓZSEF: Szerb Antal. Budapest, 2013. Magvető Kiadó.; SZAJBÉLY MIHÁLY: Csáth Géza élete és munkái: Régimódi monográfia. Budapest, 2019. Magvető.; SZOLLÁTH DÁVID: Mészöly Miklós, Budapest, 2020. Jelenkor Kiadó.; SZILÁGYI MÁRTON: „Miért én életem, az már dúlva van”: Vörösmarty-tanulmányok. Budapest, 2021. Kalligram Kiadó.

⁷ MARGÓCSY ISTVÁN: Petőfi és az irodalmi gépezet. 2000, 1998. november, 52–54.

⁸ Például: SZAJBÉLY MIHÁLY: Jókai Mór. Pozsony, 2010. Kalligram, Kiadó.; SZILÁGYI MÁRTON.

⁹ SZILÁGYI MÁRTON: Az íróvá válás mikrotörténete a 19. század első felében: Lisznyai Kálmán és az „irodalmi gépezet”. Budapest, 2021. Reciti.; GYIMESI EMESE: Szendrey Júlia irodalmi pályafutása: Társadalomtörténeti kontextusok. Budapest, 2021. Ráció Kiadó.

¹⁰ PIERRE BOURDIEU: A művészet szabályai: Az irodalmi mező genezise és struktúrája. Ford. SEREGI TAMÁS, Budapest, 2013. Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola.

¹¹ VADERNA, 2013, 56–57.

¹² Leszámítva három darab diákkori verspublikációját, amelyek a *Honművészet*ben jelentek meg. Lásd KERÉNYI, 2006, 45.

¹³ Részben erre utal Margócsy István közelmúltban megjelent interjújában: „Nem tekintem polgári írónak [...] Madách Imrét sem, aki birtokából élvén művelt úri dilettánsként írta műveit...” – OWAIMER OLIVER, RADNAI DÁNIEL SZABOLCS: Petőfi-beszélgések: Margócsy István, Jelenkor Online, 2023, <https://www.jelenkor.net/interju/2815/petofi-beszelgetesek-margocsy-istvan> (Letöltés: 2023. 05. 15.)

¹⁴ Madách „egykönyvűségéről” korábban már részletesebben írtam: RÉTFALVI P. ZSÓFIA: Egy pálya kezdete és vége: Madách Imre pályakezdésének elbeszélései. In: RADNAI–RÉTFALVI–SZOLNOKI, 2021, 105–114.

¹⁵ *Az ember tragédiája* mellett a *Lant-virágokat* szokás említeni korábban megjelent műveként. E verseskötet azonban nem került könyvpiaci forgalomba, csak a családban, barátok között terjesztették. Vö.: KERÉNYI, 2006, 46–47.

¹⁶ Erre a problémára már Gyulai Pál is utalt Madách-kiadása előszavában: „E művek, ha nem rendkívül becsesek is, de éppen nem becs nélküliek, teljes képét nyújtják a költő fejlődésének s egyszersmind kulcsot szolgáltatnak főművéhez.” GYULAI PÁL: Előszó. In: Madách Imre összes művei I.: Lyrai költemények. Kiad. GYULAI PÁL. Budapest, 1894. Athenaeum, III–X. IV.

problémát okoz. A korábbi róla szóló monográfiákra jellemző, hogy műveit olyan teleologikus perspektívába helyezik, mintha minden írásával *Az ember tragédiájára* készült volna.¹⁷ Így az „egykönyvűsége” miatt korábbi alkotásait a nagy műhöz vezető lépcsőfokokként értelmezik. Az életműben tapasztalható szokatlan színvonalbeli egyenetlenség tehát nem kedvez a klasszikus monografikus áttekintésnek sem.¹⁸

Pszichotörténet és Madách-kutatás

A költő életművével kapcsolatos másik – jelen tanulmány szempontjából fontosabb – probléma, hogy számos megalapozatlan narratíva terjed ma is a Madách-diskurzusban, amely meghatározza a populáris, ismeretterjesztő, közoktatási kiadványokat, tehát a Madáchcsal kapcsolatos általános tudásrendet. A pszichotörténeti látásmód, úgy vélem, nagymértékben alkalmas arra, hogy bizonyos narratívák konstruált mivoltára rálátást nyerjünk, és a konstruálódás folyamatát is áttekinthessük.

A pszichohistoria a történészek számára mindig gyanús irányzatnak tűnt, amint arra már művelői közül többen reflektáltak.¹⁹ A szkepticizmus főként abból táplálkozik, hogy egyáltalán nem nevezhető egységes történeti irányzatnak,²⁰ a pszichológusok egészen különbözően viszonyulnak a módszertan használatához, mint a történészek.²¹ Jelen tanulmányban határozottan a módszertan történésszempontból alkalmazható verziójából, a Lackó Mihály-féle pszichotörténetből indulok ki. E megközelítés sem vált azonban nagyhatású elméletté a történeti kutatásokban,²² hiszen például Botond Ágnes írásában, amely az Osiris Kiadó *Bevezetés a társadalomtörténetbe* című felsőoktatási tankönyvben – és így a társadalomtudományi irányzatok történettudományi alkalmazhatósága szempontjából reprezentatív kiadványban – jelent meg, szintén a pszichológiai közelítésű pszichohistoriát mutatja be. Lackó Mihály *Széchenyi elájul* című könyvére nem hivatkozik, mindössze egy már korábban megjelent tanulmányára utal.²³

¹⁷ Vö.: PALÁGYI MENYHÉRT: *Madách Imre élete és költészete*. Budapest, 1900. Athenaeum [PALÁGYI, 1900.]; SÖTÉR ISTVÁN: *Álom a történelemről: Madách Imre és Az ember tragédiája*. Budapest, 1969. Akadémiai Kiadó. Ennek belátása lehet az, hogy S. Varga Pál kizárólag fő művéről írt monográfiát.

¹⁸ Hasonló problémát fogalmaz meg MILBACHER RÓBERT: *Petőfi „pályakezdsé”* mint probléma: Kísérlet egy elméleti keret fölvezetésére. In: *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*. Szerk. BIRÓ ANNAMÁRIA, BOKA LÁSZLÓ. Nagyvárad–Budapest, 2014. Partium, Reciti.; illetve SZILÁGYI ZSÓFIA: *A pályakezds: mítosz vagy konstrukció? Változó feltételek, változó mintázatok a 20. századi magyar irodalomban*. Uo.

¹⁹ LACKÓ MIHÁLY: *Széchenyi értelmezések: Lélektan és szöveg*. In: L. M.: *Széchenyi elájul: Pszichotörténeti tanulmányok*. Budapest, 2001. L'Harmattan Könyvkiadó, 45. [LACKÓ, 2001]; BOTOND ÁGNES: *Pszichohistoria*. In: *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Szerk. BÓDY ZSOMBOR – Ö. KOVÁCS JÓZSEF. Budapest, 2006. Osiris Kiadó, 539.; [BOTOND, 2006]; ERDŐS ZOLTÁN: *A történeti pszichológia a magyar történettudományban*, Fons, 2014. 4. sz. 389–430. 390–391. [ERDŐS, 2014.]

²⁰ BOTOND, 2006. 539.

²¹ RÖCKELEIN, 2002. 238.; BOTOND, 2006. 542.

²² Fontos kivételek: MILBACHER RÓBERT: *Arany János és az emlékezet balzsama: Az Arany-hagyomány a magyar kulturális emlékezetben*. Budapest, 2009. Ráció Kiadó, valamint KUCSERKA ZSÓFIA könyvének elméleti alapállítását is nagymértékben meghatározta. Lásd KUCSERKA ZSÓFIA: *Könyvbe véssett jellemek: A szereplői karakter Kemény Zsigmondnál és a 19. századi magyar regényben*. Budapest, 2017. Ráció Kiadó, 28. [KUCSERKA, 2017.]

²³ LACKÓ MIHÁLY: *Széchenyi-értelmezések: lélektan és szöveg*. BUKSZ, 1997, 303–315.

Lackó olyan témákkal foglalkozott, amelyek nincsenek a hagyományos történeti érdeklődés homlokterében (olykor közelebb állnak a mindennapok történelméhez),²⁴ mégis jól dokumentált események. Módszertani alappéldája – amelyre a könyv címe is utal – Széchenyi István 1844. október 3-i pozsonyi országgyűlésen történt ájulása, amelyet a fontosabb Széchenyi-biográfiák mind tárgyalnak. Lackó ezeket a szövegeket és a hozzájuk tartozó forrásokat vizsgálja, és feltárja azokat az értelmezői attitűdöket, narratív eljárásokat, amelyeknek köszönhetően az esemény kiemelt jelentőségűvé vált a Széchenyi-kutatásokban. Fontos szerepet szán annak a kérdésnek is, ami az emberi viselkedés, gondolkodás, lélek, psziché fogalmi kapcsán rendszeresen visszatér, hiszen a történettudomány irányzatai hajlamosak az emberiség pszichés apparátusát változatlanul tekinteni.²⁵ Lackó elutasítja ezt a nézetet, az „általános”, „örök emberi” kategóriák helyett e fogalmak korfüggőségét hangsúlyozza.²⁶ Bár vizsgálataiban végső megfjtésekhez nem jut el – hiszen amint írja „a bővülő források nem világosabbá, hanem egyre zavarosabbá tették a történetet, mind nagyobb próbára téve az értelmezőket. Az eredetileg egyszerűnek látszó esetnek minden pontja kétséssé, pontosabban értelmezendővé vált”²⁷ – mégis plasztikusan láthatóvá válnak azok a gondolkodási mechanizmusok, stratégiák, amelyek egy-egy jellemrajz, visszaemlékezés, beszámoló, illetve életrajz narratívaképzésében működnek.

A továbbiakban ezt a módszertant alkalmazom az egyik Madách-házassággal kapcsolatos, „tényszerűnek” tűnő állítás vizsgálatához, amely a költő és felesége, Fráter Erzsébet megismerkedésére vonatkozik. Noha ez az esemény csak egyike a Madách diskurzusban fellelhető, kétes valóságalappal rendelkező eseményeknek, úgy vélem érzékletes esettanulmány lehet e konstrukciók működésmódjával kapcsolatban.²⁸

Madách és Fráter 1844-ben a losonci bálon ismerkedtek meg

Mára úgy tűnik, hogy Madách Imre és Fráter Erzsébet megismerkedése kapcsán az 1844-es év és a losonci bál mint helyszín szüremlett át a köztudatba. Erről árulkodik a 1990–2000-es évek elején bevett Mohácsy Károly-féle tankönyv is.²⁹ Később az ismertetést változatlanul átvette a 2020-as új Nemzeti alaptantervhez készült *Színes irodalom* című tankönyv,³⁰ valamint több népszerűsítő írás is újraközölte az állítást.³¹

²⁴ Vö. GYÁNI GÁBOR: A mindennapi élet mint kutatási probléma. *Aetas*, 1997. 1. sz. 151–161.

²⁵ LACKÓ MIHÁLY: Halál Párizsban: Grünwald Béla történész művei és betegségei. In: LACKÓ, 2001, 130–132.; Később erre épít: KUCSERKA, 2017, 27–28.; Vö. ERDŐS, 2014, 401.

²⁶ LACKÓ, 1997, 131.

²⁷ LACKÓ, 2001, 39–40.

²⁸ Jelen dolgozat egy nagyobb kutatás része, amelyben a Madách–Fráter-házasság meggyökeresedett narratíváinak alapidokumentumait és alakulásait vizsgálom.

²⁹ „1844 fordulópont életében. Ennek az évnak a farsangján, a losonci bálban ismerkedett meg Fráter Erzsébettel, aki nagybátyjánál, Fráter Pál nógrádi alispánnál vendégeskedett.” Lásd MOHÁCSY KÁROLY: *Irodalom a középiskolák III. osztálya számára*. Budapest, 1999. *Krónika Nova Kiadó*, 12.

³⁰ „1844 farsangja fordulópont az életében, a losonci bálban ismerkedett meg Fráter Erzsébettel.” *Színes irodalom* – 11. évfolyam, tananyagfejlesztő. KISS GABRIELLA, TANKÓ ISTVÁNNÉ. Budapest, 2022. Oktatási Hivatal, 140.

³¹ Például: NYÁRY KRISZTIÁN: Tegnap váltunk, azt hiszem magamban (Madách Imre és Fráter Erzsébet) In: Ny. K.: *Így szerettek ők: Magyar irodalmi szerelmeskönyv*. Budapest, 2012. *Corvina Kiadó*, 78–80.; BUDA VILLÓ: *Egy asszony tragédiája – Madách Imre és Fráter Erzsébet házassága*. Lásd Promotions.hu, 2020. december 14.,

Felmerül azonban a kérdés, honnan származhatnak ezek az információk. A következőkben az életrajzok megismerkedés-variánsainak vizsgálata révén úgy gondolom, egyrészt rávilágíthatunk a narratíva konstruált mivoltára, másrészt azonosíthatunk egy olvasásmódot a Madách-házasság egyik aspektusára vonatkozóan.

A leggyakrabban hivatkozott alapdokumentum a találkozással kapcsolatban Madách Szontagh Pálnak szóló 1844. február utolsó napján írt levele, melyben beszámol többek között egy losonci bálról, ahol táncolt Fráter Erzsébettel: „... felfegyverkezve kellőleg indultam öcsémrel Losoncra.”³² A levél többi részéből azonban nyilvánvaló, hogy nem itt találkoztak először, hiszen még a báli beszámoló előtt leírja, hogy Losonc előtt Nógrádszakalban is voltak az öccsével, ahol látta Fráterék kocsiját. A levél beszédmódjából arra következtethetünk, hogy Erzsébet már ekkor sem volt számára közömbös:

„... messziről látám Fráterék nagy üveges kocsiját előrobogni. Mi irigylendő volt kocsin! [...] Ismétlem hát boldog kocsi! Mert nem kis boldogság két ily (*nem lelek eléggé szép és lány szót*) nőnek szívét kissé (ha azt mondom *kissé*, azt értem alatta *legnagyobb mértékben*) sebesebb kopogásba hozni. Ha megvehetném kocsimtól e tulajdonát, szívesen arcomra venném zöld fénymázát is sárga sárbibircseivel.”³³

Ezzel szemben Palágyi Menyhért az 1890-es *Madách Imre neje* című cikksorozatában Balassagyarmatra teszi az első találkozás helyszínét, Fráter Pál alispán házába: „Midőn Madách Imre mint pályavégzett ifjú Nógrádmegye tiszteletbeli aljegyzője lett, Balassa-Gyarmaton, az alispán házában ismerkedett meg az akkor nagybácsijánál tartózkodó Fráter Erzsikével.”³⁴ A szerző állításának forrását nem ismerjük, ám későbbi könyvének bevezetője szerint az akkor még élő tanú, Szontagh Pál beavatta Madách életének részleteibe.³⁵ Meglepő azonban, hogy a tíz évvel későbbi Madách-kötetében a történetet Csécsére helyezi át: „Madách Imre járatos volt [Fráter Pál] házába Csécsén és ott ismerkedett meg a nagybátyjánál tartózkodó Fráter Erzsikével.”³⁶ Előfordulhat, hogy ebben az esetben csak figyelmetlenség történt, hiszen eközben Fráter Erzsébet származásáról ír, aki Csécsén született, (bár ezt nem tudjuk meg Palágyi leírásából). Emellett az esküvőt is Csécsén tartották 1845. július 20-án. Az a történet tehát, hogy egy bálon találkoztak volna először nem ezekből az életrajzokból következik. Egyik szöveg sem feledkezik meg azonban az esemény ismertetéséről, amit elsősorban Madách az előző részben idézett levélrészlete indokol. Emellett Palágyi Menyhért is ettől a báltól eredezteti a szerelem kezdetét, sőt determinisztikus, retorizált látásmódja arra

<https://promotions.hu/orszagos/zene-film-kultura/2020/12/14/madach-imre-frater-erzsebet-az-ember-tragedia-ja-kossuth> (Letöltés: 2023. 12. 06.); SEBŐK KINGA AIDA: Életre-halálra, menekülés nincs – Magyar irodalmi szerelmespárok 1. rész. Media Iuris, 2022. november 14., <https://mediaiuris.hu/életre-halálra-menekules-nincs-magyar-irodalmi-szerelmesparok-1-resz/> (Letöltés: 2023. 12. 06.)

³² MADÁCH IMRE összes levelei I. Kiad. STAUD GÉZA. Budapest, 1942. Új Színház Kft., 102. [MADÁCH, 1942.]

³³ MADÁCH, 1942. Kiem. az eredetiben.

³⁴ PALÁGYI Menyhért: Madách Imre neje I. A Hét, 1890. szeptember 28., 197.

³⁵ PALÁGYI, 1900, 8.

³⁶ PALÁGYI, 1900, 153.

az állításra is ragadtatja, hogy *Az ember tragédiája* megszületése egy keringőnek köszönhető.³⁷

Bár Madách levele világosan fogalmaz a bál helyszínével kapcsolatban, mégis számos probléma merült fel a különböző írásokban. Harsányi Zsolt, aki a levelezés ismeretében és akkor még élő tanúk bevonásával készítette el *Ember küzdj*... című regényes életrajzát, már két bálról ír: egy balassagyarmatiról, ahol Madách és Fráter Erzsébet megismerkedtek, illetve a losonciról, ahol a költő beleszeretett a lányba.³⁸ Balogh Károly – amint a *Madách az ember és a költő* című művének bevezetőjéből kiderül – már a Harsányi-regény ismeretében azt állítja a Madách-levéllel kapcsolatban:³⁹ „1844. február 28-án, [Madách] egy *balassagyarmati* bálról referálva, ezeket írja Szontagh Pálnak:”⁴⁰ [Kiemelés – R. P. Zs.]

A különböző életrajzok kisebb-nagyobb pontatlanságai után mégis az a narratíva tűnik dominánsnak, amely az 1844-es első találkozást Fráter Pál alispán balassagyarmati házába helyezi. Erre hivatkozik Horváth Károly is: „Az életrajzok egyértelmű álláspontja szerint Madách 1844 farsangján ismerkedett meg Fráter Erzsébettel, aki nagybátyjánál, Fráter Pál nógrádi alispánnál tartózkodott ebben az időben.”⁴¹ Az első eltérést Praznovszky Mihály *Madách és Nógrád a reformkorban* című könyvében találjuk.⁴² Úgy véli, hogy az 1844. februári Madách-levél „... nyilvánvaló érzelmi fűtöttsége és töltöttsége jelzi, hogy a kapcsolat már korábbi lehetett.”⁴³ Azonban ő is az 1844-es évet tekinti biztosnak. Kerényi Ferenc 2006-os Madách-monográfiája változtatja meg teljesen ezt az álláspontot.⁴⁴ Hivatkozik Madáchnak az 1843-as októberi levelére, amelyben arra kéri Szontagh Pált, hogy Fráter Pálnénak (Fráter Erzsébet nagybátyjának felesége) említse meg, hogy megtetszett neki egy lány Pozsonyban (Matkovits Ida). Kerényi Ferenc ezt úgy értelmezi, hogy nyilvánvalóan Fráter Erzsébet figyelmét akarta felkelteni ezzel az „ösi trükkkel”: „... kérlek beszéld ugyan, hogy Pozsonyban nekem igen tetszett egy lányka, de ne nevezd, mondd, igen megtiltottam. E hadicselt leginkább Ottlik és Fráterné előtt tedd.”⁴⁵

A fentiek alapján tehát nem rendelkezünk semmilyen biztos információval a megismerkedés valódi körülményeiről, az azonban világos, hogy erre már az 1844 előtt sor került. Mégsem meglepő, hogy ez a narratíva vált közismertté a Madách-életrajzokban. A Staud Géza kiadásában megjelent 1942-es Madách-levelezés, amelyben a levelekhez bevezető kommentárokat is közölt, az 1844-es februári levélnél azt írja:

³⁷ PALÁGYI, 1900, 155.

³⁸ HARSÁNYI ZSOLT: *Ember küzdj*... I., Budapest, 1932. Singer és Wolfner Irodalmi intézet R–T., 184–185.

³⁹ [if.] BALOGH KÁROLY: *Madách az ember és a költő*, Budapest, [1934]. Dr. Vajna György és Társa, 6. [BALOGH, 1934.]

⁴⁰ BALOGH, 1934, 48.

⁴¹ HORVÁTH KÁROLY: *Madách Imre*. Budapest, 1984. Gondolat, 90.; Hasonló véleményt fogalmaz meg, Barta János 1931-es *Madách-tanulmányában*. BARTA JÁNOS: *Magánélet és remekmű: Madách-tanulmányok*. Budapest, 2003. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 61.

⁴² PRAZNOVSZKY MIHÁLY: *Madách és Nógrád a reformkorban*. Salgótarján, 1984. Palócföld Könyvek, 80. [PRAZNOVSZKY, 1984.]

⁴³ PRAZNOVSZKY, 1984. 80]

⁴⁴ KERÉNYI, 2006, 98–99.

⁴⁵ MADÁCH, 1942, 88. Vö.: KERÉNYI, 99.

„1844. farsangján Balassagyarmaton ismerkedett meg Madách Fráter Pál alispán unokahúgával, Fráter Erzsikével. A leány a biharmegyei Cséhtelekről, családi birtokukról jött fel Nógrádba nagybátyjához, s résztvett a megye társadalmi életében.”⁴⁶ A korábbi 1843-as levélhez tartozó kommentárban azonban egyáltalán nem említi, hogy a levél már utalást tett Fráternére, és ez alapján úgy tűnik, Madách ekkor már ismerte Erzsébetet. Nem tudjuk az okát, hogy Staud miért nem utalt erre a levélrészletre, de valószínűleg ragaszkodott az addig megjelent Madách-életrajzok megállapításaihoz, melyek a megismerkedést 1844-re datálják.⁴⁷ Ugyanakkor e mulasztása – valamint a későbbi Madách-értelmezők figyelmetlensége – nyújthatott alapot e téves dátum elterjedéséhez.

A láthatóan már a kezdetektől sem megalapozott narratíva, mely szerint Madách és Fráter a losonci bálban találkoztak először, meglátásom szerint elsősorban romantizáló olvasatok következménye. Ezt a lehetőséget aknázza ki Harsányi Zsolt életrajzi regényében is, amely, amint korábban említettük, két bálról is beszámol. Ezen elbeszélés mód tehát keretezi a Madách–Fráter-kapcsolatot, hiszen a meghatározó narratíva szerint egy losonci bál vetett véget a házasságuknak. Az olvasat ékes példája Nyáry Krisztián népszerű *Így szerettek ők* című könyvének a Madách-házassággal foglalkozó fejezete is: „A huszonegy éves Madách Imre és a tizenhét éves Fráter Erzsébet házassága 1844-ben egy bállal kezdődött és kilenc év múlva ugyancsak egy bál miatt ért véget.”⁴⁸ Majd később: „Végül ő [Erzsébet] lépett: férje nélkül elment a losonci bálba – ahol egykor megismerkedtek –, és ott férfitársaságban mulatott, akárcsak lánykorában.”⁴⁹

Összességében tehát több oka lehet annak, hogy az utóbbi időben Madách Imre alakja nem került az irodalomtörténeti érdeklődés középpontjába. „Egykönyvűsége”, munkásságának az irodalmi intézményrendszeren kívüli működése, emellett életrajzi narratíváinak problematikussága sem segíti elő a monografikus megközelítéseket. Amint azt láthattuk, a Madách-házasság mint narratívahalmaz egy elemére, a házastársak megismerkedésére fókuszálva is sokféle elbeszéléssel, ellentmondásos információval találkozhatunk. A házasság-elbeszélés keretes szerkezete, illetve bizonyos történetelemek beemelése, átalakítása vagy épp kihagyása révén (több bál, keringő stb.) úgy tűnik, hogy ez esetben a romantizáló olvasásmódoknak volt hangsúlyos szerepe a narratívaalkotásban.

⁴⁶ MADÁCH, 1942, 101.

⁴⁷ Főként a Palágyi Madách-könyvének narratíváit ismerteti.

⁴⁸ NYÁRY KRISZTIÁN: *Így szerettek ők: Magyar irodalmi szerelmeskönyv*. Budapest, 2012. Corvina, 78.

⁴⁹ I. m., 79.